

Józef Kaś

Maciej Rak

ILUSTROWANY SŁOWNIK GWARY I KULTURY SPISKIEJ

**TOM I
A–J**

zabudowa
tereny przemysłowe
pola uprawne

lasy
łąki
piaski

woda
rzeka
strumień

SPI

1:50.

1:50,000

0000

- droga krajowa
- droga wojewódzka
- droga powiatowa

- granica państwa
- ▲ szczyt (powyżej 1000 m n.p.m.)

Mapa częściowo
oparta na danych
OpenStreetMap.

**ILUSTROWANY SŁOWNIK
GWARY I KULTURY SPISKIEJ**

Józef Kąś Maciej Rak

ILUSTROWANY SŁOWNIK GWARY I KULTURY SPISKIEJ

TOM I
A–J

Kraków 2024

JÓZEF KĄŚ

Uniwersytet Jagielloński, Kraków

 <https://orcid.org/0000-0003-1519-6088>

✉ jozef.kas@uj.edu.pl

MACIEJ RAK

Uniwersytet Jagielloński, Kraków

 <https://orcid.org/0000-0003-0042-1406>

✉ maciej.rak@uj.edu.pl

RECENZENT: Halina Karaś

REDAKTORZY TOMU: Józef Kąś, Maciej Rak, Kamil Stachowski

SKŁAD I ŁAMANIE: Kamil Stachowski (tekst), Marzanna Raińska (ilustracje)

KOREKTA: Józef Kąś, Maciej Rak

PROJEKT OKŁADKI I MAPY: Kamil Stachowski

KONSULTACJA BOTANICZNA: Małgorzata Wesołowska

© Copyright by Józef Kąś, Maciej Rak and Księgarnia Akademicka

ISBN 978-83-8368-199-3 (druk)

ISBN 978-83-8368-200-6 (pdf)

<https://doi.org/10.12797/9788383682006>

Grafiki na okładce i wewnątrz *Słownika* wygenerowane w Adobe Firefly

Niniejsza publikacja została dofinansowana ze środków Wydziału Polonistyki w ramach Programu Strategicznego Inicjatywa Doskonałości w Uniwersytecie Jagiellońskim

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43

e-mail: publishing@akademicka.pl

<https://akademicka.pl>

Spis treści

Od autorów	7
------------------	---

Ilustrowany słownik gwary i kultury spiskiej – założenia metodologiczne i redakcyjne

I. Podstawy metodologiczne

1. Charakter, tytuł i adresat <i>Ilustrowanego słownika</i>	11
2. Zasięg geograficzny <i>Ilustrowanego słownika</i>	13
2.1. Skróty nazw miejscowości objętych badaniami	14
3. Podstawa materiałowa	14
3.1. Kartoteka prof. Mieczysława Karasia	15
3.2. Dotychczasowe słowniki gwary spiskiej i atlasy	17
3.3. Teksty drukowane	18
3.4. Teksty mówione	19
3.5. Prace studenckie – licencjackie i magisterskie	21
4. Etnografia w <i>Ilustrowanym słowniku</i>	23
5. Ikonografia w <i>Ilustrowanym słowniku</i>	25
5.1. Podział tematyczny tablic ze zdjęciami	27

II. Ortografia spiska

1. Zasada fonetyczno-fonologiczna	30
2. Zasada morfonologiczna i morfologiczna	30
3. Zasada zachowania regionalności	30
4. Zasada elastyczności (tolerancji)	31
5. Zasada umowna (konwencjonalna)	31
6. Zasada etymologiczna (historyczna)	32

III. Charakterystyka gwary spiskiej

1. Cechy ogólne	39
2. Cechy lokalne	40
3. Leksykalne elementy obce	42

IV. Zasady redakcyjne

1. Struktura artykułu hasłowego	45
1.1. Hasło	47
1.2. Wymowa	48
1.3. Homonim	49
1.4. Charakterystyka gramatyczna leksemu	50
1.4.1. Część mowy	51
1.4.2. Rodzaj gramatyczny rzeczownika i aspekt czasownika	51
1.5. Numer znaczenia	52
1.6. Kwalifikator	52

1.7. Definicje	53
1.8. Cytaty i przykłady użycia wyrazu, lokalizacja geograficzna oraz źródłowa; zasięg geograficzny wyrazu lub znaczenia	55
1.9. Synonim z lokalizacją geograficzną	58
1.9.1. Synonimy odzwierciedlające zróżnicowanie geograficzne	59
1.9.2. Synonimy odzwierciedlające zróżnicowanie pokoleniowe	59
1.9.3. Synonimy odzwierciedlające zróżnicowanie słowotwórcze	59
1.9.4. Synonimy odzwierciedlające zleksykalizowane różnice fonetyczne	60
1.10. Odsyłacze	60
1.11. Informacje dodatkowe w obrębie artykułu hasłowego	61
1.12. Skróty	61

V. Literatura	63
----------------------------	-----------

Słownik

A	83
B	111
C	237
Ć	357
D	361
E	509
F	515
G	555
H	647
I	683
J	705
Autorzy zdjęć w tomie I	773
Źródła ilustracji	774

Ilustracje

Tablica I. Natura	777
Tablica II. Gospodarstwo domowe	795
Tablica III. Gospodarstwo rolne	810
Tablica IV. Strój	846
Tablica V. Rzemiosło	860
Tablica VI. Inne	878

Od autorów

Ilustrowany słownik gwary i kultury spiskiej to trzecie – po *Słowniku gwary orawskiej* (KąśSGO) i *Ilustrowanym leksykonie gwary i kultury podhalańskiej* (KąśILG) – dzieło podtatrzańskiej leksykografii gwarowej nowego typu. Warto przypomnieć, choćby jednym zdaniem, że 3 jest wyjątkową cyfrą, symbolizuje bowiem harmonię i porządek, a słownik spiski – współtworząc tę właśnie trójkę – sprawia, że całe już Podtatrze jest opracowane leksykograficznie według jednej metody. Podobnie jak KąśSGO i KąśILG *Ilustrowany słownik* powstał bez finansowego i organizacyjnego wsparcia instytucji, co paradoksalnie dało nam pewien komfort pracy – nie czuliśmy przesadnej presji terminów. Większe dzieła językoznawcze, nad którymi trzeba pracować kilka lub kilkanaście lat, przygotowują zwykle ci autorzy, którzy mogą się im poświęcić całkowicie. Tak było i w przypadku słownika spiskiego. Nie bacząc na kolejne stopnie i tytuły naukowe, bo już po prostu nie musimy ich zdobywać, a mając na uwadze potrzebę dokończenia badań nad leksyką Podtatrza, oddajemy w ręce Czytelników *Ilustrowany słownik gwary i kultury spiskiej*.

To opracowanie nie mogłoby powstać bez życzliwości i różnorodnej, bezinteresownej pomocy wielu osób, którym w tym miejscu chcemy podziękować. Państwu Janowi i Małgorzacie Radeckim z Kacwina jesteśmy bardzo wdzięczni za wiele godzin interesujących rozmów i zawsze serdeczne przyjęcie. Pani Elżbiecie Łukuś z Niedzicy oraz jej Rodzinie zawdzięczamy nie tylko godziny nagrań gwarowych, ale także możliwość dotarcia do wielu spiskich informatorów. Wielorakiej pomocy doświadczyliśmy też od niezwykle mocno zaangażowanej kolejnej Niedziczanki – Pani Marioli Petryszak. Pani Marii Waniczek, także z Niedzicy, dziękujemy za możliwość skorzystania z Jej nieopublikowanej twórczości gwarowej. Pani Irenie Kucab jesteśmy wdzięczni za udostępnienie muzeum i zapisków jej ojca – Józefa Iwanczaka z Niedzicy, a pani Zofii Bagaczyk i jej Rodzinie (również z Niedzicy) dziękujemy za udostępnienie rękopiśmiennych materiałów. Z kolei Pani Mariola Miśkowicz z Czarnej Góry zawsze służyła nam pomocą – jeśli oczywiście zaszła taka potrzeba – w weryfikowaniu zgromadzonego przez nas słownictwa, za co bardzo jej dziękujemy. Podziękowania za weryfikację terminologii muzycznej kierujemy do Pana Jacka Sarny (także z Czarnej Góry). Pani Małgorzata Trybuła i zespół Bystry Potok z Kacwina nie tylko udzielili nam wywiadu, ale też pozwolili zrobić zdjęcia pięknych strojów spiskich w odmianie kacwińskiej – jesteśmy im za to bardzo wdzięczni. Pani Marii Wnęk dziękujemy za fachowe objaśnienia z zakresu stroju spiskiego.

Serdecznie dziękujemy Panu Dyrektorowi Muzeum Tatrzańskiego im. dra Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem, Michałowi Murzynowi, za możliwość bezpłatnego zrobienia zdjęć w oddziałach terenowych w Czarnej Górze (Zagroda Korkoszów), Jurgowie (Zagroda Sołtysów) i Łopusznej (Dwór w Łopusznej). Bardzo dziękujemy też Pani Dyrektor Gminnego Ośrodka Kultury w Łapszach Niżnych z siedzibą w Niedzicy Krystynie Milaniak za udostępnienie zbiorów fotograficznych, będących w dyspozycji kierowanej przez nią instytucji.

Władzom Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego jesteśmy bardzo wdzięczni za sfinansowanie druku I tomu *Ilustrowanego słownika gwary i kultury spiskiej*.

***Ilustrowany słownik gwary i kultury spiskiej –
założenia metodologiczne i redakcyjne***

I.

Podstawy metodologiczne

1. Charakter, tytuł i adresat *Ilustrowanego słownika*

Jak wiadomo, do Podtatrza należą trzy regiony bardzo wyraziste pod względem kulturowym i językowym: Orawa, Podhale i Spisz. Ich mieszkańcy używają gwar góralskich znacznie różniących się od gwar nizinnej części Polski. *Ilustrowany słownik gwary i kultury spiskiej* jest dopełnieniem wizji leksykograficznej dotyczącej Podtatrza, którą Józef Kąś rozpoczął *Słownikiem gwary orawskiej* (KąśSGO), a rozwinął w postaci monumentalnego *Ilustrowanego leksykonu gwary i kultury podhalańskiej* (KąśILG). Te dwa dzieła zyskały uznanie wśród dialektologów, czego dowodem są bardzo pochlebne recenzje w Polsce i za granicą (FrolRec; GarRec; RakRec; SowaRec; KarRec; TolRec). Niniejszy słownik dokumentuje najbardziej zróżnicowaną pod względem języka i kultury część Podtatrza, czyli Polski Spisz, tym samym jest to słownik jednego regionu, a więc regionalny. Zwykło się mówić, że Spisz i szerzej Podtatrze to miejsce stykania się siedmiu kultur: polskiej, słowackiej, węgierskiej, niemieckiej, łemkowskiej, romskiej i żydowskiej – widać to też w gwarze. Triada słowników (orawski, podhalański i spiski) daje możliwość jeszcze dokładniejszego przyjrzenia się skomplikowanej wspólnocie karpackiej i stanowi najwierniejszy dokument życia Oravian, Podhalań i Spiszaków.

Ilustrowany słownik gwary i kultury spiskiej to słownik nie tylko gwarowy, ale też etnolingwistyczny. Nie chodzi w nim jedynie o zazębianie się dwóch planów – językoznawczego i etnograficznego, ale też, a może przede wszystkim o perspektywę opisu. Dialektologia zajmuje się słownictwem i tekstem gwarowym, etnografia skupia się na kulturze materialnej, duchowej i społecznej, na obrzędach i zwyczajach, z kolei etnolingwistyka bada to, jak określona grupa ludzi postrzega i interpretuje świat. Etnolingwista przyjmuje więc perspektywę użytkownika języka – w myśl tego w *Ilustrowanym słowniku* staraliśmy się przyjąć perspektywę użytkownika gwary spiskiej, co widać zwłaszcza w sposobie definiowania.

Sytuując *Ilustrowany słownik* w etnolingwistyce, musimy jednak dodać pewien komentarz. Jak wiadomo, w krajach słowiańskich etnolingwistyczne wzorce leksykograficzne zostały wyznaczone przez *Slawianskie drewnosti* (SD) i *Słownik stereotypów i symboli ludowych* (SSiSL). Wymienione słowniki to też najważniejsze osiągnięcia szkół etnolingwistycznych – moskiewskiej (skupionej wokół Nikity I. Tolstoja i Swietłany M. Tolstojowej) i lubelskiej (jej twórcami są Jerzy Bartmiński i Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska). Jak na tym tle umieścić słownik spiski? Od razu przecież widać, że jest w nim np. inny zasób haseł niż w SD i SSiSL. Etnolingwistyka może mieć i ma różne oblicza. W centrum SSiSL znajduje się pojęcie wyrażane leksemem (leksemami) i ujęte definicją kognitywną, w SD najważniejszy jest przedmiot ważny kulturowo, a w słowniku spiskim (podobnie jak w KąśSGO i KąśILG), który jest słownikiem językowym, centralne miejsce zawsze zajmuje słowo, ale ujęte – jeśli to możliwe – z perspektywy użytkownika gwary, czyli na sposób etnolingwistyczny.

Ta właściwość słownika spiskiego jest powiązana z kolejną jego cechą – jest to tzw. słownik pełny, czyli taki, który rejestruje całość słownictwa, a nie tylko to, co jest charakterystyczne dla gwary,

różne od leksyki ogólnopolskiej. Tylko dzięki pełnemu słownikowi można oddać bogactwo kulturowe regionu i specyfikę jego systemu aksjonormatywnego.

W tytule słownika nieprzypadkowo pierwsze miejsce zajmuje odniesienie do ikonografii (więcej informacji na ten temat podajemy w podrozdziale *Ikonografia w Ilustrowanym słowniku*). Jest ona w uprzywilejowanej pozycji z tego powodu, że współczesne badania dialektologiczne ujawniają możliwy brak wspólnej płaszczyzny porozumienia między autorem słownika, informatorami, z którymi przeprowadzano wywiady, i czytelnikami (odbiorcami) słownika. Okazuje się, że wiedza i doświadczenie każdej z tych osób są inne. Nie można założyć, że wszyscy czytelnicy będą wiedzieli, co to jest np. *jarzmica*, *bahro*, *ciupac* albo z czego składa się drewniany wóz. Tylko zdjęcia tych desygnatów pozwalają na właściwe zinterpretowanie definicji, która nawet w najdokładniejszej opisowej postaci może być niewystarczająca. Podobnie sprawa wygląda w relacji badacz – informator, i tu też przydaje się ikonografia. Ten sam desygnat w różnych miejscowościach, a czasem także w różnych pokoleniach użytkowników gwary ma bowiem inną nazwę. Weryfikacja często jest możliwa tylko poprzez pokazanie desygnatu bądź jego zdjęcia.

Umieszczając w tytule słownika parę *gwara i kultura*, akcentujemy, jak bardzo ważne jest dla nas połączenie tych dwóch elementów. Nie da się opisywać gwary bez uwzględnienia kultury ludowej i na odwrót, są to bowiem – używając znanej skądinąd metafory – dwie strony tej samej kartki. *Ilustrowany słownik* traktujemy jako tekst kultury, który jako całość dokumentuje i przekazuje informacje o historii, teraźniejszości i tożsamości Spiszaków. Jak każdy słownik tak i ten składa się z mikrotekstów, którymi są poszczególne hasła. Tym samym jako makrotekst kultury *Ilustrowany słownik* rozpada się na mikroteksty kultury, bo niewątpliwie taki status przysługuje hasłom szczególnie nośnym kulturowo, które można uznać za spiskie kulturemy, np. BACA, GAZDA, JUHAS i HONOR (o podhalańskich kulturemach patrz: RakKul).

Charakter *Ilustrowanego słownika*, czyli to, że jest to słownik regionalny, gwarowy, etnolingwistyczny i pełny, sprawia, że jest on kierowany do szerokiego grona odbiorców. Poza językoznawcami, którzy będą do niego sięgali pewnie najczęściej, przewidywanymi czytelnikami są także: etnolodzy, historycy, socjologowie wsi itd., jednym słowem, wszyscy ci, których z jakiegoś powodu interesuje gwara i kultura spiska. Szczególnymi czytelnikami słownika, odbiorcami tego tekstu kultury są w naszym zamyśle Spiszacy. Dla młodszego pokolenia może to być źródło wiedzy o jego regionie, dla starszych – przypomnienie tego, co przeminęło lub przemija, a może też poszerzenie wiedzy o dawnych czasach, powrót do lat młodości, którą niemal zawsze wspomina się z sentymentem. Dla wszystkich Spiszaków może to być powrót do korzeni, powrót emocjonalny, bo inaczej o swoim pochodzeniu i przeszłości trudno myśleć.

Ilustrowany słownik to – jak już napisaliśmy wyżej – kontynuacja myśli leksykograficznej J. Kąsia. Jednak w odróżnieniu od KąśSGO i KąśILG czytelnik nie znajdzie tu bardzo szczegółowego opisu gramatycznego. Nie ma tu podziału rzeczowników na deklinacje, a czasowników na koniugacje, przy poszczególnych hasłach nie ma też wykazu końcówek, wreszcie zauważalny jest brak tabelarycznych wzorców odmiany w obrębie deklinacji i koniugacji. Z czego to wynika? Odpowiedzi są trzy:

1. Gwara spiska (por. rozdział *Charakterystyka gwary spiskiej*) jest znacznie bardziej zróżnicowana niż gwary orawska i podhalańska, różnice te mają charakter pokoleniowy, sytuacyjny i geograficzny.
2. Materiały do KąśSGO i KąśILG były gromadzone odpowiednio ok. 30 lat temu i 20 lat temu. Jak wiadomo, gwara zmienia się intensywnie, zwłaszcza w ostatnich dziesięcioleciach. Nasze materiały spiskie pozyskiwane w terenie od kilku lat obrazują gwarę z dużymi wpływami z polszczyzny ogólnej w zakresie nie tylko leksyki, ale też fleksji.
3. Gwara spiska w porównaniu z gwarą podhalańską ma nieporównywalnie mniejszą dokumentację tekstową, a tylko na podstawie dużego zbioru tekstów można opisywać fleksję.

2. Zasięg geograficzny *Ilustrowanego słownika*

Polski Spisz (w terminologii Zenona Sobierajskiego (SobAPGS) – tzw. Spisz nowotarski), czyli północna część Zamagurza Spiskiego, obejmuje 15 wsi: Czarną Górę, Dursztyn, Falsztyn, Frydman, Jurgów, Kacwin, Krempachy, Łapszanke, Łapsze Niżne, Łapsze Wyżne, Niedzicę, Niedzicę-Zamek (do 31 grudnia 2013 r. był to przysiółek Niedzicy), Nową Białą, Rzepiska i Trybsz. Taki też jest zasięg polskiej gwary spiskiej. Zachodnią i północną granicę regionu stanowi rzeka Białka, wschodnią – dawniej Dunajec, a dziś Jezioro Czorsztyńskie. Jedyna spiska wieś, która znajduje się na północ od Białki, to Nowa Biała – stało się tak, ponieważ w XVII w. rzeka zmieniła swój bieg. Południowa granica i tym samym fragment granicy państwowej polsko-słowackiej nie są oparte na przebiegu rzeki lub pasma górskiego, w wyniku czego polskie wsie bezpośrednio sąsiadują z miejscowościami na Słowacji – Jurgów i Łapszanka z Osturnią (jest to wieś zamieszkała m.in. przez Łemków), a Kacwin z Osturnią, Frankową i Starą Wsią Spiską.

Warto podkreślić, że pojawiające się czasem w literaturze utożsamianie Zamagurza Spiskiego z Polskim Spiszem jest błędnym uproszczeniem. Zamagurze, czyli region położony za pasmem górskim Magury Spiskiej (jak widać, w nazwie *Zamagurze* ujawnia się perspektywa naszych południowych sąsiadów, gdyż patrząc od strony polskiej, jest to przecież region przed czy też pod Magurą¹, a tym samym wzorem Podtatrza mógłby się nazywać Podmagurzem), znajduje się w Polsce i na Słowacji.

We współczesnych badaniach dialektologicznych zasięg gwary spiskiej w granicach Polski jest tak precyzyjnie określony, że nie stanowi przedmiotu rozważań (wątpliwości nie mają też sami Spiszacy ani sąsiadujący z nimi Podhalanie, choć tożsamość regionalna obydwu grup etnograficznych nie jest zbudowana tylko na czynniku językowym). Jedyne wyjątek to *Atlas polskich gwar spiskich na terenie Polski i Czechosłowacji* (SobAPGS), w którym została pominięta Nowa Biała, na czym zaważyło restrykcyjne przestrzeganie granicy spisko-podhalańskiej na Białce.

Pewnego rodzaju zamieszanie wprowadza też realizacja wygłosowej spółgłoski -χ (zapisywanej jako -ch). Na podstawie przejścia -χ > -f i obecności sufiksu -uvać, np. *kupuvać, maluwać*, Kazimierz Nitsch w *Wyborze polskich tekstów gwarowych* (NitschWPTG) wydzielił bowiem dialekt (współcześnie powiedzielibyśmy – gwarę) spisko-nowotarski i zobrazował go tekstami ze Słowiańskiej Wsi, Trybsza i Nowego Targu. Wynika z tego, że do gwary spisko-nowotarskiej badacz ten zaliczył Spisz oraz podhalańskie wsie w dolinie Dunajca po Nowy Targ włącznie, czyli ziemie dawnego starostwa czorsztyńskiego. Ta propozycja nie znalazła kontynuacji, dlatego oddzielnie opisujemy gwary spiską i podhalańską. Nieuwzględnienie jednak tych zbieżności gwarowych między Spiszem i częścią Podhala prowadzi czasem do nieporozumień. I tak badacze mniej zaznajomieni z tematem wnioskują na podstawie przejścia wygłosowego -χ w -f, że Kazimierz Tetmajer w cyklu opowiadań *Na Skalnym Podhalu* mieszał właściwości gwary podhalańskiej z właściwościami spiskimi. Oczywiście nie ma tu mowy o pomyłce, K. Tetmajer odwoływał się bowiem m.in. do gwary używanej w Łopusznej, w której – jak i w innych wsiach zlokalizowanych w dolinie Dunajca – tak właśnie przedstawia się to zjawisko.

1 Komentarza wymaga pisownia tego toponimu, czasem jest on bowiem błędnie zapisywany przez ó w wyniku etymologii ludowej, zgodnie z którą *magura* ma powiązania z *górką*. Tymczasem jest to karpacyzm, który dzięki wędrownikom wołoskim rozprzestrzenił się na całym łuku Karpat – od Rumunii przez Ukrainę, Polskę, Słowację aż po Morawy. Rumuńska *măgura* jest jednak pochodzenia słowiańskiego i wywodzi się od wyrazu **mogyla*. Przemawiają za tym rumuński rotacyzm, czyli przejście *l > r* w pozycji interwokalicznej, oraz względy semantyczne. *Magurą* nazywa się samotny masyw górski, przy czym zazwyczaj są to góry o zaokrąglonych szczytach – widać więc w tym podobieństwo do mogiły.

Co należy podkreślić, gwara spiska nie ma tak wyrazistej i niespotykanej gdzie indziej cechy językowej jak sąsiadująca z nią gwara podhalańska (chodzi tu oczywiście o archaizm podhalański, choć i to zjawisko wykracza poza Podhale na północ, sięgając aż po Stróżę i Trzebunię, a także na wschód, jest bowiem notowane na Spiszu – w Nowej Białej, Krempachach, Dursztynie, Łapszance, Rzepiskach, Kacwinie, Hagach, Jaworzynie Tatrzańskiej, Zdziarze, Relowie i Słowiańskiej Wsi), a mimo to konglomerat zbieżności kulturowych, językowych i naturalne granice sprawiają, że zasięg gwary spiskiej nie budzi wątpliwości.

W słowniku nie uwzględniono wsi po słowackiej stronie granicy, z których materiały zapisywali m.in. Lucjan Malinowski w *Powieściach spiskich* (MałPS), Mieczysław Małecki w *Języku polskim na południe od Karpat* (MałKarp) i Z. Sobierajski w SobAPGS. Za tą decyzją przemawia aktualny stan językowy, który tam panuje – dominują tam gwary słowackie, a gwary polskie mają charakter recesywny i są silnie zdeintegrowane. W AJPP o sytuacji języka polskiego w Drużbakach Dolnych znajdujemy następujący *passus*: *U starszych polszczyzna trzyma się doskonale; u młodszych dość silny wpływ słowacki* (AJPP I: 39). Warto podkreślić, że to stwierdzenie dotyczyło sytuacji sprzed mniej więcej 100 lat, dziś wpływ słowaccyzny jest nieporównywalnie większy. O gwarach tych szerzej pisali M. Małecki jako o gwarach mieszanych i przejściowych (MałGGM) i Júlia Dudášová-Kriššáková jako o *gorlaskich nářečiach* (DudKriGN).

2.1. Skróty nazw miejscowości objętych badaniami

Skrót	Miejscowość	Gmina
CzG	Czarna Góra	Bukowina Tatrzańska
Dr	Dursztyn	Nowy Targ
Fr	Frydman	Łapsze Niżne
Fs	Falsztyn	Łapsze Niżne
Jw	Jurgów	Bukowina Tatrzańska
Kc	Kacwin	Łapsze Niżne
Kr	Krempachy	Nowy Targ
ŁN	Łapsze Niżne	Łapsze Niżne
Łp	Łapszanka	Łapsze Niżne
ŁW	Łapsze Wyżne	Łapsze Niżne
NB	Nowa Biała	Nowy Targ
Nd	Niedzica	Łapsze Niżne
NdZ	Niedzica-Zamek	Łapsze Niżne
Rp	Rzepiska	Bukowina Tatrzańska
Tr	Trybsz	Łapsze Niżne

3. Podstawa materiałowa

Przygotowując *Ilustrowany słownik*, opracowaliśmy komputerową bazę danych, która zastąpiła tradycyjne fiszki. Zeskanowane teksty, rozpisane nagrania gwarowe, prace studenckie i bardzo bogatą kartotekę papierową prof. Mieczysława Karasia przekształciliśmy na rekordy. Dzięki temu powstała baza licząca ponad 2 mln słowoform.

Ogólnie można stwierdzić, że podstawę materiałową *Ilustrowanego słownika* stanowi pięć głównych rodzajów źródeł, nie wliczając w to luźnych, przygodnych zapisków.

3.1. Kartoteka prof. Mieczysława Karasia

O działalności naukowej i organizacyjnej prof. M. Karasia (1924–1977) pisano już wiele. W tym miejscu warto jednak podkreślić niebagatelny wkład tego językoznawcy do poznawania polskich gwar góralskich, a zwłaszcza gwar orawskiej i spiskiej. Taki wybór kierunku badań nie był przypadkowy – był podyktowany polityką. Po 1945 r. polscy dialektolodzy szczególną uwagę poświęcili terenom, które w okresie wojny znalazły się poza granicami okupowanej Polski. Jak wiadomo, Orawa i Spisz w latach 1939–1945 wchodziły w skład Słowacji. W okresie powojennym krakowscy dialektolodzy bardzo intensywnie zajęli się więc południowymi kresami Małopolski, by pokazać ich językową przynależność do polszczyzny, z kolei dialektolodzy warszawscy podjęli opis terenów Ostródzkiego, Warmii i Mazur, które wchodziły w skład Prus Wschodnich.

Kolejnym pozajęzykoznawczym czynnikiem stymulującym badania nad gwarami Podtatrza był plan budowy zapory Niedzica na Dunajcu. Budowę rozpoczęto w 1975 r. Zasięg taflí spiętrzonej wody nie został od razu ściśle określony. Wiadomo było jednak, że zostaną zalane wsie w dolinie Dunajca, tak stało się z Maniowami i Czorsztynem. Spekulowano, że ucierpią także Dębno, Szlembark, Sromowce Wyżne, a być może też Frydman, Falsztyn i Niedzica. W takiej sytuacji badaniami dialektologicznymi, którym przewodził prof. M. Karaś, objęto tzw. Podhale wschodnie, położone między Gorcami a północnym brzegiem Dunajca. Kilkanaście pudeł z fiszkami dokumentującymi leksykę zlokalizowanych tam wsi zostało wykorzystanych w KąśILG.

Okazuje się, że bardzo dokładne badania leksykalne przeprowadzono wtedy też na całym Polskim Spiszu. Ich efektem są materiały prof. M. Karasia w postaci 36 pudeł (każde o rozmiarach 40 × 15 × 11 cm), w których znajduje się ok. 150 tys. rękopiśmiennych fiszek. Pudełka te były przechowywane w szafach w pokoju 27 (a wcześniej na strychu) przy ul. Gołębiej 20 w Krakowie, czyli w Instytucie Filologii Polskiej, a po reorganizacji – na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego. Mimo usilnych starań nie uzyskaliśmy odpowiedzi na dwa ważne pytania: 1) kiedy dokładnie powstała kartoteka i 2) kto ją zestawiał. Oczywiście wiadomo, że te badania dialektologiczne, które zaowocowały kartotekami spiską i podhalańską (z tzw. Podhala wschodniego), prowadzono przed 1975 r. Pewne szczegóły zawarte w cytatach umieszczonych na fiszkach, jak choćby informacja o lądowaniu człowieka na Księżycu w 1969 r., wskazują, że zapisy terenowe, a być może też nagrania pochodzą z lat 60. XX w. Nie mamy jednak żadnych dokładniejszych informacji.

Zastanawiające jest to, że o historii powstania tej kartoteki nic nie wiedzą osoby bardzo blisko współpracujące z M. Karasiem – Zofia Cygał-Krupa, Bogusław Dunaj i Jerzy Reichen. Co więcej, wymienieni profesorowie nie słyszeli o tych tak szeroko zakrojonych (obejmujących przecież 14 spiskich wsi² – wtedy Niedzica-Zamek była jeszcze przysiółkiem Niedzicy, a nie, jak dziś, oddzielną wsią) badaniach terenowych, choć przecież też zajmowali się już wtedy dialektologią. Można z bardzo dużym prawdopodobieństwem założyć, że w badaniach uczestniczył prof. Józef Bubak (1934–1999), jest on bowiem autorem *Spiskich tekstów gwarowych z obszaru Polski* (BubSpT), do których materiały również znalazły się w pudełkach. Ten trop pozwala na kolejne założenie – przynajmniej część badań utrwalono na szpulach magnetofonowych, dokładna lektura *Spiskich tekstów gwarowych* wyklucza bowiem to, że przygotowano je, notując na bieżąco swobodne wypowiedzi informatorów.

Zawartość kartoteki przekonuje, że powstała ona w wyniku badań kwestionariuszowych. Dzięki temu otrzymaliśmy zapisy (z 14 wsi) leksemów odnoszących się do tych samych desygnatów.

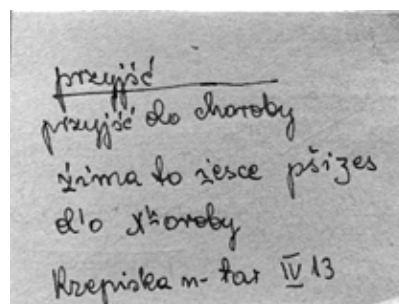
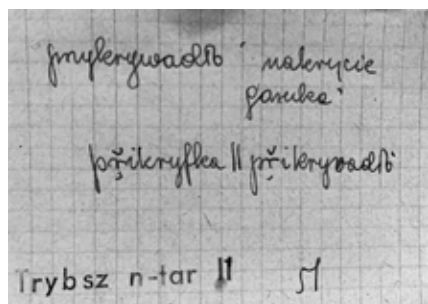
2 Czasem wśród fiszek spiskich pojawiają się fiszki dokumentujące leksykę z Białki Tatrzańskiej, Dębna i Maniów, a to dowodzi, że obydwie kartoteki powstawały w tym samym czasie i są dziełem tych samych badaczy.

Niewiadomą pozostaje kształt kwestionariusza, którym się posługiwano. Z pewnością musiał on być powielony co najmniej w kilku egzemplarzach, ale do żadnego nie dotarliśmy.

Nie wiemy, kto brał udział w badaniach terenowych i kto (a może były to te same osoby?) rozpi- sywał zgromadzony materiał na fiszki (na podstawie pisma można się zorientować, że fiszki były zapisywane przez cztery osoby). Mimo tak wielu niewiadomych z całego serca i szczerze dziękujemy tym wszystkim, którzy przyczynili się do powstania kartoteki spiskiej. Ich trud, z pewnością setki, a może i tysiące godzin pracy na szczęście nie poszły na marne, kartoteka w całej swojej postaci i bogactwie weszła do *Ilustrowanego słownika*.

Z ok. 150 tys. przepisanych fiszek otrzymaliśmy ok. 200 tys. słowoform. Każda fiszka ma wy- miary 100 × 70 mm i zawiera następujące informacje:

1. W górnym lewym rogu znajduje się leksem, zapisany w ortografii sprowadzonej do ogólnopolskiej, czyli nieuwzględniającej takich zjawisk, jak: mazurzenie, pochylenie dawnych samogłosek długich, specyficzna realizacja samogłosek nosowych, regularne uproszczenia itd. Oprócz leksemów jednowyrazowych w górnym lewym rogu zostały też umieszczone frazeologizmy i/lub kolokacje, por.:

2. Obok leksemu, któremu poświęcona jest fiszka, w „łapkach” znajduje się definicja synoni- miczna, zazwyczaj jednowyrazowa, rzadziej mamy do czynienia z definicją realnoznaczeniową lub strukturalną. Jeśli leksem jest tożsamy formalnie i semantycznie w gwarze i polszczyźnie ogólnej, to jest objaśniany tylko jako ‘ts.’.
3. W centrum fiszki znajduje się wyraz zapisany sławistycznym alfabetem fonetycznym.
4. U dołu fiszki pieczętkami albo ręcznie zostały umieszczone informacje o geografii wyrazu w postaci nazwy wsi wraz ze skrótem nazwy powiatu *n-tar* oraz cyfrą rzymską (od I do IV) i cyfrą arabską (od 1 do stu kilkudziesięciu). Nie wiadomo, co te cyfry oznaczają.
5. Na niektórych fiszkach zostały zapisane sławistycznym alfabetem fonetycznym cytaty użycia, zwykle kilkuwyrazowe, bardzo rzadko kilkunastowyrazowe.
6. Czasem w centralnej części fiszki obok hasła głównego po dwóch pionowych kreskach znajduje się wyraz synonimiczny, np.: *līcyć* || *raḡuvać*. Na fiszkach dokumentujących synonimię poja- wia się, ale nieregularnie, dodatkowo znak +, który można interpretować jako krzyżyk, a nie plus, a tym samym może to być sygnał, że oznaczony nim wyraz jest recesywny, dawniejszy w porównaniu z jego bliskoznacznikiem.

Jako naukowci spadkobiercy i następcy prof. M. Karasia przepisaliśmy tę kartotekę i każdy z po- zyskanych z niej leksemów oznaczyliśmy w słowniku skrótem *matK*, czyli *materiały prof. Mieczysława Karasia*.

3.2. Dotychczasowe słowniki gwary spiskiej i atlasy

Jeśli idzie o leksykografię spiską, to do tej pory była ona reprezentowana przez trzy słowniki³, które też uwzględniliśmy. Liczący 45 stron *Słownik gwary spiskiej* Franciszka Fitaka (FitS) zawiera 1341 haseł o prostej strukturze: po pogrubionym wyrazie hasłowym, po którym czasem pojawia się wariant fonetyczny, morfologiczny lub derywat, następują informacja etymologiczna i definicja, najczęściej w postaci synonimu ogólnopolskiego, por.:

frajerka, frajyrka, frejerka, frejyrka (słowac. *frajerka, narieczona*) – narieczona
friśko, friśno (węg. *friss* ‘szybki’) – szybko
niewiasta, niewiastka (słowac. *nevesta* ‘synowa’) – synowa.

Zawarte tu objaśnienia etymologiczne nierzadko są dyskusyjne, jak ostatni przykład, który należy uznać nie tyle za słowacyzm, ile raczej za wyraz staropolski, zachowany na obrzeżach polskiego obszaru językowego być może przy jednoczesnym wpływie języka słowackiego.

Kolejne opracowanie leksykograficzne to *Słownik spiskich wyrazów gwarowych* opracowany pod kierunkiem Moniki Milaniak i Edyty Widy (SSWG). Znajdziemy w nim 1547 haseł z 5 wsi: Niedzicy, Kacwina, Trybsza, Łapszy Niżnych i Łapszy Wyżnych. Podobnie jak w słowniku F. Fitaka, tak i tu hasła mają prostą budowę: wyraz, skrót nazwy wsi (nie zawsze) i definicja w postaci synonimu ogólnopolskiego, por.:

brechać (N), **brzesać** (T) – szczekać, pyskować
jeziulanko (N), **jezulanko** (T) – choinka
bebef, dziodzio, kandziof – duży brzuch.

Trzecim opracowaniem leksykograficznym jest *Co wieś, to inna pieśń. Słownik gwary Bukówca Górnego w Wielkopolsce i regionu Spisza w Małopolsce* (CoWś). Jest to porównawczy słownik wielkopolsko-spiski w układzie tematycznym (kuchnia i jedzenie, dom i zagroda, praca na roli, zwierzęta, rośliny i zioła, zajęcia pozarolnicze, człowiek i jego atrybuty, miłość, zaloty, rodzina, obrzędy, przykłady tradycji, muzyka, taniec, strój ludowy i odzież, kolory). Spisz reprezentują tu zwłaszcza: Niedzica, Nowa Biała, Łapsze Niżne oraz Czarna Góra, a w mniejszym stopniu także: Krempachy, Kacwin, Frydman, Łapsze Wyżne, Rzepiska i Jurgów. Artykuł hasłowy najczęściej ma następującą budowę: wyraz (czasem z wariantami fonetycznymi i morfologicznymi), definicja realnoznaczeniowa, ewentualnie rozbudowana o odesłanie do innego hasła, cytaty użycia (nie zawsze), por.:

zyntyca ‘serwatka z owczego mleka’: *Ón był na bacówce, napił sie zyntycy i go przeganio* (N, NB) (CoWś 178)
dziadek (ŁN) ‘kawalek drewna, do którego wkładano → babkę, na której klepano kosę’ (CoWś 192)
furik, furzik (CG, R), **furyk** (J) ‘taczki’: *Nasuj piosku do furika i prziwiż na obore* (ŁN) (CoWś 193).

Słownictwo spiskie zostało też uwzględnione w trzech podtatrzańskich słownikach tematycznych. Zofia Radwańska-Paryska (RadwSłR) zebrała nazwy roślin m.in. z Czarnej Góry, Jurgowa, Kacwina i Rzepisk (część przykładów oznaczono jako *Spisz polski*), Henryk Jost (JostSłG) omówił nazwy techniczne m.in. z Czarnej Góry, Jurgowa, Łapsz Niżnych, Krempach i Frydmana, a Wanda Herniczek-Morozowa (TPPG) zestawiała terminologię pasterską, uwzględniając materiał z Łapsz Niżnych.

3 W tym wykazie pomijamy małe wybory wyrazów spiskich, które zostały umieszczone jako uzupełnienie niektórych książek. Oczywiście materiał z tych słowniczków również wszedł do podstawy materiałowej *Ilustrowanego słownika*.

Leksyka gwary spiskiej została także opisana w perspektywie geografii lingwistycznej. Najważniejsze dzieło to czterotomowy, zawierający 400 map *Atlas polskich gwar spiskich na terenie Polski i Czechosłowacji* Z. Sobierajskiego (SobAPGS). Jak czytamy w tomie I:

Przedmiotem badań w niniejszej pracy są gwary polskie północnego Spisza, tj. terenów między rzekami: Białką i Popradem w kierunku równoleżnikowym i między Dunajcem oraz południowymi stokami Beskidu sądeckiego, a miasteczkami Kieżmark (Kežmarok) w kierunku południowym. Na zachodzie gwary północnospiskie sąsiadują z gwarami podhalańskimi aż po masyw tatrzański. Na północy sąsiadują one z gwarami górali wschodniopodhalańskich i pieniężskich, z obszarem łemkowskim (ukraińskim) lub połemkowskim oraz gwarami sądeckimi. Na wschodzie i południowym wschodzie graniczy z nimi teren mieszany łemkowsko-słowacki. Na południu na miejscu dawnej wyspy ludności niemieckiej w okolicach na północny zachód od Kieżmarku mamy dziś ludność słowacką (SobAPGS I: 3).

W *Atlasie językowym polskiego Podkarpacia* M. Małeckiego i K. Nitscha (AJPP) znajdziemy materiał z czterech spiskich miejscowości: Drużbak Dolnych, Kaczego, Zdziaru i Pławnicy. W *Atlasie gwar polskich*, w tomie I: *Małopolska* Karola Dejny (AGPMałp) punkty spiskie to Zdziar i Haligowce. Wsie wymienione w tym akapicie reprezentują polskie gwary spiskie na Słowacji albo też gwary przejściowe – jednych i drugich w niniejszym słowniku nie uwzględniamy z powodów, które podaliśmy w poprzednim podrozdziale.

W *Małym atlasie gwar polskich* K. Nitscha i M. Karasia (MAGP) materiał spiski opracowany przez Eugeniusza Pawłowskiego pochodzi z Łapsz Niżnych, czyli punktu 2B. Z kolei w *Ogólnokarpackim atlasie dialektologicznym* (OKDA) znajdujemy informacje z Jurgowa zebrane przez Jana Ożdżyńskiego.

3.3. Teksty drukowane

Teksty drukowane rejestrujące gwarę spiską to: 1) teksty gwarowe zebrane i wydane przez dialektologów; 2) teksty zapisane przez użytkowników gwary spiskiej albo przez osoby z zewnątrz, czyli literatura ludowa reprezentująca różne gatunki, od pamiętników i wspomnień do dzieł dramatycznych, bo taki właśnie charakter mają scenariusze przedstawień z repertuaru spiskich zespołów ludowych.

Jeśli idzie o pierwszy typ tekstów, to należy podkreślić, że Spisz został znacznie lepiej opracowany niż sąsiadujące z nim Podhale, i to za sprawą trzech dużych zbiorów. Najstarszy z nich to *Powieści spiskie* L. Malinowskiego (MałPS), wydane z rękopisu przez Romana Zawilińskiego. Zbiór ten liczy 24 strony, a informatorami – jak można założyć – były osoby urodzone na początku lub w pierwszej połowie XIX w. Mamy tu zatem do czynienia z archaiczną gwarą. Kolejny zbiór to *Spiskie teksty gwarowe z obszaru Polski* J. Bubaka (BubSpT), w których znajdują się wypowiedzi 38 informatorów (ze wszystkich spiskich wsi), urodzonych pod koniec XIX i na początku XX w. Jest to więc zapis właściwie czystej gwary, w której naleciałości z polszczyzny ogólnej są śladowe. Równie bogaty i zróżnicowany zbiór to *Rozmowy na Spiszu. Antologia polskich tekstów gwarowych* Heleny Grocholi-Szczepanek (RnS). Opracowanie to stanowi część projektu Korpus Spiski i obrazuje stan gwary spiskiej z lat 2015–2018, siłą rzeczy wpływów ogólnopolskich jest tutaj znacznie więcej. Krótsze teksty gwarowe zebrano też z poszczególnych wsi: Jurgowa (KaTG), Trybsza (M. Małecki w przywoływanym *Wyborze polskich tekstów gwarowych* K. Nitscha (NitschWPTG)), Dursztyna (SowaDur), Czarnej Góry i Dursztyna (CygTGS-I; CygTGS-II) oraz Rzepisk (GrTG; GrTGR).

Także książki Franciszka Sowy *System fonologiczny polskich gwar spiskich* (SowaSys) i H. Grocholi-Szczepanek *Język mieszkańców Spisza. Płeć jako czynnik różnicujący* (GrJMSp) dostarczają interesujących przykładów stylu potocznego gwary.

Jeśli idzie o teksty drukowane drugiego typu, czyli zapisane przez użytkowników gwary spiskiej albo przez osoby z zewnątrz, to szczególnie ważna jest tutaj twórczość autochtonów, czynnych użytkowników gwary – Michała Balary, Jana Plucińskiego i Marii Waniczek. Odpowiednio teksty te reprezentują gwarę Frydmana, Jurgowa i Niedzicy.

Ponadto w słowniku wykorzystaliśmy teksty drukowane innego typu:

- a) pieśni i przyśpiewki okolicznościowe, które oddają specyfikę ludowego, a w przypadku niniejszego słownika – spiskiego systemu aksjonormatywnego, a także poczucia humoru;
- b) druki zwarte i felietony w czasopismach. Wykorzystano tu: „Gazetę Podhalańską”, „Na Spiszu” oraz „Prace Pienińskie”;
- c) opracowania dialektologiczne, etnograficzne, historyczne itp., w których znajdowało się słownictwo gwarowe;
- d) teksty niedialektologiczne albo mieszane (gwarowo-ogólnopolskie). Zwykle w słownikach gwarowych tego typu prace są pomijane, tu jednak uwzględniamy je z dwóch co najmniej powodów: 1) ich autorami nierzadko są autochtoni, czyli osoby wyczulone na specyfikę gwary; 2) jest to nieocenione źródło informacji etnograficznych i z zakresu socjologii wsi.

Co zrozumiałe, prace drukowane mają różną ortografię, konieczne okazało się więc ujednolicenie pisowni według zasad, które czytelnik znajdzie w rozdziale *Ortografia spiska*.

Specyfika języka poezji zasadza się przede wszystkim na realizacji funkcji poetyckiej, której wyznacznikiem jest m.in. metaforyzacja. Właśnie z tego powodu (poetyckie znaczenia wyrazów w dużym stopniu wykraczają poza faktyczne użycia, mogą też mieć charakter indywidualny i incydentalny) zrezygnowaliśmy w słowniku z tekstów poetyckich.

Wszystkie źródła drukowane zostały umieszczone w *Literaturze*.

3.4. Teksty mówione

Teksty mówione wykorzystane w *Ilustrowanym słowniku* to teksty dwojakiego rodzaju.

1. Przede wszystkim są to spisane nagrania gwarowe wypowiedzi mieszkańców poszczególnych spiskich wsi. Wykorzystaliśmy tu zarówno nagrania własne, jak i nagrania przygotowane przez studentów, czy to na zajęcia z dialektologii i socjolingwistyki prowadzone na Uniwersytecie Jagiellońskim i w Podhalańskiej Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej w Nowym Targu (obecnie: Akademii Nauk Stosowanych w Nowym Targu), czy to na potrzeby pisania prac licencjackich i magisterskich. Część nagrań pochodzi z serwisu YouTube, okazuje się bowiem, że jest to ważne źródło wypowiedzi gwarowych.

W transkrypcji nagrań, które przygotowaliśmy samodzielnie, w nawiasach kwadratowych umieściliśmy dodatkowe informacje. Zwykle jest w nich mowa o gestach i emocjach informatorów oraz o rekwizytach, które uzupełniają treść ich wypowiedzi, albo o sytuacji towarzyszącej (np. zakłóceniu wypowiedzi w wyniku wejścia do pomieszczenia kolejnej osoby lub wtargnięcia zwierzęcia), która wpłynęła na tematykę i tok wypowiedzi.

Poniżej publikujemy listę osób, które udzieliły nam albo naszym studentom wywiadów na tematy spiskie. Oczywiście wszystkim składamy bardzo serdeczne i szczere podziękowania za poświęcony czas i za podzielenie się wiedzą o tym niezwykle ciekawym regionie.

CZARNA GÓRA

Jan Budz (ur. 1956), Helena Górnik (ur. 1939), Jan Górnik (ur. 1932), Franciszek Milon (ur. 1926), Sebastian Milon (ur. 1934), Mariola Miśkowicz (ur. 1984), Bernadeta Młynarczyk, Franciszek Młynarczyk (ur. 1944), Anna Sarna (ur. 1943), Jacek Sarna (ur. 1994), Maria Sarna (ur. 1942), Wojciech Waław (ur. 1975), Zofia Waław (ur. 1933)

FALSZTYN

Józef Czajka (ur. 1927), Helena Klimczak (ur. 1935), Jan Rusnaczyk (ur. 1936), Maria Rusnaczyk (ur. 1939)

FRYDMAN

Andrzej Błachut (ur. 1956), Maria Błachut (ur. 1958), Jan Brynczka (ur. 1924), Jan Gurczak (ur. 1938), Józefa Gurczak (ur. 1940), Helena Stefaniak (ur. 1966), Zofia Wójcik (ur. 1949), Helena Żołądek (ur. 1938), Jakub Żołądek (ur. 1934), Karol Żołądek (ur. 1939)

JURGÓW

Maria Chowaniec (ur. 1930), Helena Gombos (ur. 1928), Maria Gombos (ur. 1931), Anna Górka (ur. 1930), Anna Maciczak (ur. 1951), Zofia Maciczak (ur. 1949), Sylwia Plucińska (ur. 1981), Judyta Ptak, Anna Sarna, Piotr Sarna (ur. 1974), Maria Sołtys (ur. 1922), Jan Wojtas (ur. 1914), Józef Wojtas (ur. 1949), Marek Wojtas (ur. 1960), Zofia Wojtas (ur. 1921)

KACWIN

Helena Juras (ur. 1935), Maria Molitoris (ur. 1935), Andrzej Pacyga, Jan Pacyga (ur. 1940), Małgorzata Radecka (ur. 1944), Małgorzata Radecka (ur. 1955), Jan Radecki (ur. 1950)

KREMPACHY

Emil Brzyzek, Maria Wnęk (ur. 1961)

ŁAPSZANKA

Barbara Sołtys, Franciszek Sołtys (ur. 1942), Władysław Sołtys

ŁAPSZE NIŻNE

Józefa Żołądek (ur. 1964)

NIEDZICA

Jan Kapoła (ur. 1938), Zofia Łopata (ur. 1934), Edyta Łukuś (ur. 1946), Elżbieta Łukuś (ur. 1970), Józef Łukuś (ur. 1946), Małgorzata Łukuś (ur. 1950), Maria Waniczek (ur. 1955), Aniela Milaniak (ur. 1930), Jan Milaniak (ur. 1979), Michał Milaniak (ur. 1929), Mariola Petryszak (ur. 1994)

NIEDZICA-ZAMEK

Andrzej Błachut (ur. 1927)

NOWA BIAŁA

Stefania Jerdonek (ur. 1948), Walenty Jerdonek, Agata Klukoszowska (ur. 1979), Maria Kluszkowska (ur. 1942), Jan Pietraszek (ur. 1930)

RZEPISKA

Jan Jurgowian (ur. 1941), Franciszek Malec (ur. 1944), Józef Wojtyczka

TRYBSZ

Anna Pietraszek (ur. 1970)

Ilustrowany słownik gwary i kultury spiskiej Józefa Kąsia i Macieja Raka to trzecie z kolei nowatorskie dzieło z zakresu leksykografii opisujące gwary polskiego Podtatru, według zasad wypracowanych przez Józefa Kąsia i zastosowanych w słownikach jego autorstwa, tj. w *Słowniku gwary orawskiej* (wyd. II, t. I–II, 2011) i szczególnie w *Ilustrowanym leksykonie gwary i kultury podhalańskiej* (t. I–XII, 2015–2019).

Słownik imponuje bogactwem i różnorodnością materiału językowego (baza komputerowa liczy ponad 2 miliony słowoform), współczesnego i dawnego (z lat 60. XX w.), wielością ilustracji, poziomem opracowania leksykograficznego, bogactwem treści z zakresu kultury ludowej (por. np. hasła BACA, CEPOWINY, CAROWNICA, JUHAS). Ta wiarygodna, solidna, zróżnicowana podstawa materiałowa to jeden z atutów słownika i gwarancja jego reprezentatywności. Szczególne miejsce w słowniku zajmują ilustracje, których rola nie jest dekoracyjna, lecz bardzo mocno – informacyjna. Kultury materialnej wsi nie sposób opisywać, nie pokazując ilustracji artefaktów.

Ilustrowany słownik gwary i kultury spiskiej Józefa Kąsia i Macieja Raka to dzieło przemysłane, świetnie opracowane, którego walory naukowe łączą się z popularyzatorskimi, w którym klarowny, przystępny sposób opracowania

(z pisownią zgodną z regułami ortograficznymi polszczyzny, ale uwzględniającej swoistość gwary) został dostosowany do potrzeb różnych odbiorców, nie tylko badaczy, lecz także wszystkich zainteresowanych gwarą i kulturą spiską. Bogactwo materiału językowo-kulturowego i ilustracyjnego zamieszczonego w recenzowanym słowniku sprawia, że może służyć on jako doskonała podstawa różnorodnych badań naukowych – przede wszystkim językoznawczych, ale także etnograficznych i folklorystycznych.

Ilustrowany słownik gwary i kultury spiskiej to również rewelacyjny dokument językowy i kulturowy, cenne źródło wiedzy o tym niewielkim, ale bardzo interesującym regionie gwarowym – jego przeszłości utrwalonej w przywołanych cytatach i jego teraźniejszości oraz jego kulturze ludowej. Stanowi doskonałą wizytówkę regionu jako opracowanie niezwykle istotne dla poznania i promocji regionu spiskiego.

prof. dr hab. Halina Karaś
Uniwersytet Warszawski

<https://akademicka.pl>

